3.3. Papildomos procesinės garantijos įtariamiems ar kaltinamiesiems vaikams

Mykolo Romerio universiteto Mykolo Romerio teisės mokyklos
Baudžiamosios teisės ir proceso institutas
Dr. Dovilė Murauskienė
El. paštas: dovile.murauskiene@mruni.eu

DOI: 10.13165/LT-19-01-14

Santrauka. *Straipsnyje analizuojami 2019 m. liepos 16 d. priimti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) pakeitimai, kuriais į Lietuvos nacionalinę teisę perkeltos 2016 m. gegužės 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje 2016/800 numatytos procesinės garantijos vaikams, kurie baudžiamajame procese yra įtariamieji ar kaltinamieji. Didžiausias dėmesys straipsnyje skiriamas BPK pakeitimams, susijusiems su vaiko atstovavimo pagal įstatymą reglamentavimo pokyčiais, pakitusia įtariamojo (kaltinamojo) vaiko apklausos tvarka, sustiprintais reikalavimais saugant vaiko teisę į privatų gyvenimą ir įtvirtinta pareiga tokio pobūdžio baudžiamosiose bylose atlikti individualų vaiko vertinimą, kuris padeda ne tik tinkamai individualizuoti baudžiamajame procese taikomas priemones vaikui, bet ir paskirti tinkamą, vaiko raidą bei indidividualius poreikius atitinkančią baudžiamosios atsakomybės formą.*

Reikšminiai žodžiai: *baudžiamasis procesas, vaikas įtariamasis (kaltinamasis), procesinė garantijos.*

Įvadas

Vaiko teisių apsaugos klausimai baudžiamajame procese neretai sulaukia įstatymų leidėjo dėmesio. Galima teigti, kad BPK nuostatos, susijusios su vaikų teisine padėtimi, nuo šio kodekso įsigaliojimo, buvo keistos, tobulintos kone dažniausiai. Kita vertus, didžioji dalis tokių pakeitimų buvo susijusi su poreikiu apsaugoti vaikus, kurie į baudžiamąjį procesą pateko atsitiktinai ir jame dalyvauja kaip liudytojai ar nukentėjusieji. Šiuo klausimu taip pat parengta nemažai mokslinių darbų, kuriuose vienokiu ar kitokiu aspektu analizuojama nukentėjusiojo (liudytojo) vaiko teisinė padėtis baudžiamajame procese.[34] O vaikai, įgiję įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo procesinį

34 Pavyzdžiui, Rima Ažubalytė, „Baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, teisinės ir faktinės diferenciacijos prielaidos ir iš jų kylantys reikalavimai“, iš Petras Ancelis ir kt. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai* (Vilnius: „Industrus“, 2009); Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis, Jolanta Zajančkauskienė, *Specifinės baudžiamojo proceso formos: vadovėlis* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 217–285; Rima Ažubalytė, „Nepilnamečio apklausa baudžiamajame procese“, iš *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui): mokslo studija* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 159-203; Rima Ažubalytė, „Nepilnamečio nukentėjusiojo teisinio statuso įgyvendinimo procesinės garantijos“, iš *Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010); Dovilė Murauskienė, „Nepilnamečio nukentėjusiojo apklausos reglamentavimo modeliai“, *LCC Liberal Arts Studies*: *Whose Justice? Global Perspective in Dialogue* 6, (2013), 79–90; Dovilė Murauskienė, „Nepilnamečio nukentėjusiojo teisė į teisingą baudžiamąjį procesą“, iš *Asmens teisių gynimas: problemos ir sprendimai: mokslo studija*, Eglė Bilevičiūtė, Milda Vainiutė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014), 424–454; Dovilė Murauskienė, „Teismų praktikos vertinant baudžiamajame procese liudijusių vaikų parodymus aktualijos“, *Jurisprudencija* 22, 2 (2015); Dovilė Murauskienė, „*Parens patriae* doktrinos raiška baudžiamajame procese, kuriame dalyvauja vaikai“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2017); Eglė Kavoliūnaitė-Ragauskienė, *Vaiko teisių apsauga baudžiamajame procese: atstovavimas, gynyba ir apklausų atlikimas* (Vilnius: Teisės institutas, 2016).

statusą, iki šiol įstatymų leidėjo ir mokslininkų[35] dėmesio sulaukė gerokai mažiau, nors pagrindai, pateisinantys pozityvią vaikų diskriminaciją baudžiamajame procese, daugeliu atvejų būdingi visiems proceso dalyviams, kurie pasižymi nevisišku psichologiniu, fiziniu, socialiniu, emociniu brandumu, nepriklausomai nuo jų procesinio statuso. Ši situacija, kuri, be kita ko, buvo kritikuojama mokslininkų[36], neabejotinai lemianti ir šio mokslinio straipsnio aktualumą, pasikeitė 2019 m., kai Seimas 2019 m. liepos 16 d. priimtu BPK 21, 22, 53, 54, 105, 188 straipsnių ir priedo pakeitimo ir kodekso papildymo 27^2, 189^1 straipsniais įstatymu[37] (toliau – Pakeitimų įstatymas), į Lietuvos nacionalinę teisę perkėlė 2016 m. gegužės 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2016/800 dėl procesinių garantijų vaikams, kurie baudžiamajame procese yra įtariamieji ar kaltinamieji[38] (toliau – Direktyva 2016/800), nuostatas.

Taigi šio straipsnio tikslas – remiantis minėtais BPK pakeitimais, jų turiniu ir tikslais, kuriais remiantis jie buvo priimti, atskleisti naujai įtvirtintas procesines garantijas, skirtas vaikams, baudžiamajame procese įgijusiems įtariamojo (kaltinamojo) procesinį statusą, ir paaiškinti jų numanomą naudą tai praktiškai taikant. Šio tyrimo pagrindinis objektas – 2016 m. gegužės 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2016/800 dėl procesinių garantijų vaikams, kurie baudžiamajame procese yra įtariamieji ar kaltinamieji, nuostatos ir jų pagrindu priimtas BPK 21, 22, 53, 54, 105, 188 straipsnių ir priedo pakeitimo ir kodekso papildymo 27^2, 189^1 straipsniais įstatymas.

Rengiant šį straipsnį, buvo naudotas kokybinis duomenų rinkimo metodas – mokslinių darbų, teismų praktikos ir teisinių dokumentų (teisės aktų) analizė, o surinkti duomenys apdoroti taikant teorinius sisteminės analizės, lyginamąjį ir indukcijos metodus.

3.3.1. Naujausių BPK pakeitimų, susijusių su įtariamųjų (kaltinamųjų) procesine padėtimi, esmė

Vaikui būdingi požymiai – nevisiškas socialinis, emocinis, fizinis ir psichologinis brandumas – lemia tai, kad jie baudžiamajame procese dalyvauja būdami ribotai veiksnūs ir tai jiems trukdo veiksmingai sekti proceso eigą bei visavertiškai dalyvauti procese. Direktyvoje 2016/800[39] nustatytomis procesinėmis garantijomis siekiama užtikrinti, kad vaikai, tai yra jaunesni nei 18 metų asmenys, kurie yra įtariamieji ar kaltinamieji baudžiamajame procese, galėtų suprasti ir sekti tą procesą bei naudotis savo teise į teisingą bylos nagrinėjimą, ir užkirsti kelią naujiems vaikų nusikaltimams bei skatinti jų socialinę integraciją.

Kaip nurodo BPK pakeitimų iniciatoriai, sisteminė Direktyvos 2016/800 ir Lietuvos nacionalinės teisės aktų nuostatų analizė leidžia teigti, kad iki šių pakeitimų buvęs teisinis reguliavimas

35 Paminėtini keli moksliniai tyrimai, pavyzdžiui, Dovilė Gaidelytė (Murauskienė), „Probleminiai nekaltumo prezumpcijos aspektai įrodinėjant jauno pilnamečio nepakankamą socialinę brandą“, *Socialinių mokslų studijos* 5, 3 (2013): 945–969; Rima Ažubalytė, Petras Ancelis, Ryšardas Burda *Teisinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais* (Vilnius, 2005), https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Teisine_informacija/Tyrimai_ir_analizes/Metodikos%2C_rekomendacijos/Teisinesrekomendacijos.pdf; Gintaras Goda, „Nepilnamečio teisinė padėtis baudžiamajame procese“, Nepilnamečių kriminalinė justicija. Kvalifikacijos kėlimo kursų paskaitų medžiaga (Vilnius, 2005); Antanas Jatkevičius, „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimas baudžiamajame procese“, *Teisė*, 41 (2001).

36 Pavyzdžiui, Ažubalytė, „Nepilnamečio apklausa baudžiamajame procese“, *supra note* 34, 159–203; Ažubalytė, „Baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, teisinės ir faktinės diferenciacijos prielaidos ir iš jų kylantys reikalavimai“, *supra note* 34; Murauskienė, daktaro disertacija, *supra note* 34.

37 *TAR,* 2019-07-26, Nr. 12386.

38 *OJ L 132, 2016-05-21.*

39 Direktyvos nuostatos apima gerokai platesnį klausimų spektrą – tai ir suėmimo vykdymo sąlygos vaikų atžvilgiu, jų sveikatos priežiūra įkalinimo įstaigoje, pareigūnų, dirbančių su tokio pobūdžio bylomis, specializacija, Europos arešto orderio vykdymo procedūra ir kiti klausimai. Tačiau čia aptariami tik tie klausimai, kurie įgyvendinant Direktyvos 2016/800 nuostatas buvo sprendžiami kaip tik BPK pakeitimais.

Lietuvoje tik iš dalies atitiko šioje direktyvoje keliamus reikalavimus.[40] Be to, įgyvendintos naujovės dėl įtariamųjų (kaltinamųjų, nuteistųjų), vaikų, pavyzdžiui, atstovo pagal įstatymą teisės ir pareigos, šio proceso dalyvio pakeitimo pagrindai ir sąlygos, yra aktualūs ir kalbant apie liudytojų bei nukentėjusių vaikų procesinį statusą.

Teisinio reguliavimo naujovės apima kelias svarbiausias sritis, pagal kurias toliau ir atskleidžiami analizuojami pakeitimai:

1. vaiko atstovavimo pagal įstatymą institutą;
2. vaiko apklausos tvarką;
3. vaiko teisę į privatų gyvenimą;
4. vaiko individualaus vertinimo reglamentavimą.[41]

3.3.2. Vaiko atstovavimo pagal įstatymą reguliavimo pokyčiai

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (toliau – Vaiko teisių konvencija) 40 straipsnio 2 dalies „b“ punkte, Pekino taisyklių[42] 7 straipsnyje, 15 straipsnio 2 dalyje, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 3 straipsnyje, 55 straipsnio 2 dalyje ir kituose tarptautiniuose bei nacionaliniuose teisės aktuose yra numatytas vaiko tėvų ar teisėtų globėjų dalyvavimas visose teismo ar kitose proceso stadijose, nes jie gali pagelbėti vaikui, suteikti naudingą emocinę ir psichologinę paramą. 1948 m. Visuotin**ės ž**mogaus teisių deklaracijos 16 straipsnyje teigiama, kad šeima yra natūralus ir pagrindinis visuomenės vienetas, kurio paskirtis – ginti ir apsaugoti šeimos narį nuo likusios visuomenės bei valstybės. Kaip tik šeima nebrandžiam asmeniui suteikia saugumo jausmą, padeda socializacijos procese arba, kitaip tariant, pagelbsti perimti tam tikras visuomenės vertybes, suprasti socialinę tikrovę ar tam tikrą jos situaciją. Dar daugiau, tėvai turi pareigą rūpintis savo vaiku. Ši pareiga įtvirtinta Vaiko teisių konvencijos 18 straipsnyje, numatančiame pirminę atsakomybę tėvams už vaikų ugdymą, globojimą. Europos Žmogaus Teisių Teismas ne kartą nurodė, kad tėvo (motinos) buvimas kartu su vaiku įvairiose situacijose yra esminė šeimos gyvenimo sudedamoji dalis.[43] Teisė į šeimos narių palaikymą gali būti ribojama išimtiniais atvejais, kai toks sprendimas būtinas įgyvendinant geriausių vaiko interesų principą.[44] Taigi atstovavimo pagal įstatymą baudžiamajame procese instituto esmė ta, kad vaiką, nesvarbu, koks jo turimas statusas baudžiamajame procese, turi lydėti jam artimas asmuo, galintis suteikti emocinę, psichologinę, socialinę ar kitokią pagalbą ir paramą.

Iki aptariamų pakeitimų įsigaliojimo vaiko atstovavimas pagal įstatymą buvo numatytas BPK 54 straipsnio 1 dalyje, kurioje nurodyta, kad atstovas pagal įstatymą turi teisę dalyvauti atliekant proceso veiksmus, kuriuose dalyvauja jo atstovaujamas asmuo, ir padėti šiam asmeniui pasinaudoti įstatymų suteiktomis teisėmis. Šios gana lakoniškos normos turinį detalizavo kiti BPK straipsniai, pagal kuriuos atstovas pagal įstatymą turi teisę žinoti, kuo įtariamas (kaltinamas) jo atstovaujamasis, dalyvauti atstovaujamo asmens apklausose, pateikti tyrimui reikšmingus duomenis, pateikti prašymus, nušalinimus, apskųsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio

40 Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 21, 22, 53, 54, 105, 188 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 27^2, 189^1 straipsniais ir priedo pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos suėmimo vykdymo įstatymo Nr. i-117510 ir 45 straipsnių ir priedo pakeitimo įstatymo projektų, žiūrėta 2019-12-27, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/56b9b740787111e99ceae2890faa4193?jfwid=-bgd99uxsj.

41 BPK nuostatos, susijusios su nepilnamečio individualiu vertinimu, įsigaliojo 2020 m. sausio 1 d.

42 Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių atžvilgiu vykdomo teisingumo taisyklės (Pekino taisyklės), http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Pekinotaisykles%20red.htm.

43 Pavyzdžiui, žr. *Johansen prieš Norvegiją*, EŽTT 1996 m. rugpjūčio 7 d. sprendimas; *Kutzner prieš Vokietiją*, Nr. 46544/99, EŽTT 2002 m. vasario 26 d. sprendimas ir kt.

44 Pavyzdžiui. žr. *Pontes prieš Portugaliją*, Nr. 19554/09, EŽTT 2012 m. balandžio 10 d. sprendimas; *Scozzari ir Giunta prieš Italiją* [DK], Nr. 39221/98 ir 41963/98, EŽTT 2000 m. liepos 13 d. sprendimas ir kt.

tyrimo teisėjo ar teismo veiksmus, susipažinti su ikiteisminio tyrimo ir baudžiamosios bylos medžiaga, paduoti apeliacinius ir kasacinius skundus, dalyvauti juos nagrinėjant, taip pat kitas teises, kurias turi atstovaujamasis, atsižvelgiant į jo procesinį statusą.

BPK buvo įtvirtintos tik dvi atstovo pagal įstatymą pareigos – šaukiamam atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą, teisėją ir į teismą bei ikiteisminio tyrimo ir nagrinėjimo teisme metu laikytis nustatytos tvarkos (BPK 54 str. 2 d.). Toks atstovo pagal įstatymą pareigų įtvirtinimas nebuvo pakankamas siekiant įgyvendinti atstovavimo tikslus, apie kuriuos buvo kalbama baudžiamojo proceso doktrinoje.[45]

Doktrinoje teigiama, kad iš esmės visos atstovo pagal įstatymą funkcijos yra nukreiptos į dviejų pagrindinių tikslų įgyvendinimą – vaiko procesinio subjektiškumo įgyvendinimą ir neigiamų baudžiamojo proceso padarinių neutralizavimą. Šie tikslai tiesiogiai lemia ir atstovo pagal įstatymą pareigas *de facto*, kurios pagal reikšmę gali būti skirstomos į pagrindines ir pagalbines. Pagrindinės atstovo pagal įstatymą pareigos baudžiamajame procese yra, pirma, lydėti vaiką proceso metu ir aktyviai dalyvauti procesiniuose veiksmuose, kiek tai įmanoma (atsižvelgiant į paties atstovo turimas žinias, gyvenimišką patirtį, gebėjimą suprasti proceso eigą, atskirus veiksmus ir kt.), padėti atstovaujamam pasinaudoti jam suteiktomis teisėmis procesinių veiksmų metu. Taip užtikrinamas vaiko dalyvavimo baudžiamajame procese veiksmingumas. Antra, suteikti vaikui emocinę, psichologinę ar kitokią pagalbą ir paramą. Trečia, tinkamai atstovauti jo interesams tiek jų identifikavimo (įvardijant sprendimų priėmimo subjektams), tiek gynybos (naudojantis atstovaujamojo procesinėmis teisėmis) procese. Šių pareigų vykdymas yra neįmanomas be atstovo pagal įstatymą dalyvavimo procesiniuose veiksmuose kartu su vaiku, kiek tai įmanoma teisės aktuose numatytomis priemonėmis ginant vaiko teises ir teisėtus interesus. Vadinasi, vienas iš vaiko tėvų, globėjas, rūpintojas ar kitas artimasis, išreikšdamas valią įgyti atstovo pagal įstatymą statusą, kartu prisiima pareigą tinkamai atstovauti vaikui, lydėdamas jį viso baudžiamojo proceso metu. Atsižvelgiant į tai manytina, kad iki tol buvęs atstovo pagal įstatymą dalyvavimo atliekant procesinius veiksmus su vaiku ir jo interesų gynimo, kaip atstovo pagal įstatymą, teisių reguliavimas BPK buvo nelogiškas ir prieštaringas. Jau ne kartą buvo atkreiptas įstatymų leidėjo dėmesys į BPK esantį reglamentavimo nenuoseklumą dėl atstovo pagal įstatymą dalyvavimo baudžiamajame procese. Antai ikiteisminio tyrimo metu apklausiant nepilnametį liudytoją ir nukentėjusįjį, jų atstovas pagal įstatymą turėjo teisę dalyvauti (vadinasi, dalyvavimas nebuvo privalomas ir priklausė nuo paties atstovo valios) (BPK 186 str. 5 d.); teisme apklausiant nukentėjusįjį ir liudytoją atstovo pagal įstatymą dalyvavimas buvo būtinas (BPK 280 str, 1 d., 283 str. 3 d.). Klausimas dėl kaltinamojo atstovo pagal įstatymą dalyvavimo teisme buvo paliktas spręsti teismo diskrecijai (BPK 249 str.), o atstovo pagal įstatymą dalyvavimo klausimas ikiteisminio tyrimo metu BPK iš viso nebuvo reglamentuotas (BPK 188 str.). O teismų praktikoje buvo pabrėžiamas atstovo pagal įstatymą dalyvavimo kartu su įtariamuoju, kaltinamuoju vaiku reikalingumas. Antai baudžiamojoje byloje, kurioje vaiko parašytas nuoširdus prisipažinimas, nedalyvaujant nei atstovui pagal įstatymą, nei gynėjui, taip pat nesuteikus jam įtariamojo statuso, pripažintas esminiu baudžiamojo proceso teisės pažeidimu. Šioje byloje teismas nurodė, kad „vertinant 2009 m. sausio 6 d. pareigūnų veiksmus ypatingą reikšmę turi ir ta aplinkybė, kad V. buvo nepilnametis. Nepilnamečiams proceso dalyviams BPK ir kiti teisės aktai numato papildomas garantijas. 2009 m. sausio 6 d. pareigūnams manant, kad yra pagrindas laikinai sulaikyti V., apie laikiną sulaikymą, laikantis BPK 53 straipsnyje, 140 straipsnio 7 dalyje numatytų reikalavimų, turėjo būti informuotas V. atstovas pagal įstatymą ir jam leista dalyvauti su V. atliekamuose veiksmuose“[46].

Įsigaliojusiais pakeitimais atstovo pagal įstatymą padėtis baudžiamajame procese apibrėžta aiškiau:

BPK 21 straipsnio 4 dalies ir 22 straipsnio 3 dalies pakeitimais numatyta, kad įtariamasis, kalti-

45 Murauskienė, daktaro disertacija, *supra note* 34, 69–72.

46 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. rugsėjo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-350/2013.

namasis turi teisę būti lydimas atstovo pagal įstatymą teismo posėdžiuose ir atliekant kitus proceso veiksmus. Įtariamojo, kaltinamojo vaiko teisė būti atstovaujamam atstovo pagal įstatymą įtvirtinta kaip viena iš pagrindinių įtariamojo, kaltinamojo teisių, būtinų užtikrinti viso baudžiamojo proceso metu. Šie pakeitimai išsprendė iki tol egzistavusią atstovo pagal įstatymą įtraukimo į baudžiamąjį procesą nenuoseklaus reguliavimo problemą.

BPK 53 straipsnio 1 dalies pakeitimu išplėstas atstovo pagal įstatymą teisių katalogas – numatyta, kad jis turi galimybę ne tik dalyvauti procese, bet ir ginti savo atstovaujamųjų interesus. Vis dėlto manytina, kad atstovaujamojo interesų gynyba, atsižvelgiant į aukščiau aptartus atstovo pagal įstatymą įtraukimo į baudžiamąjį procesą pagrindus, turėtų būti numatyta kaip atstovo pagal įstatymą pareiga, o ne galimybė (teisė). Be to, šiuo pakeitimu įvardyta papildoma sąlyga, kada atstovas pagal įstatymą negali dalyvauti procese – kai tai gali pakenkti pačiam baudžiamajam procesui. Manytina, kad šis pakeitimas gali padėti ikiteisminio tyrimo pareigūnams, prokurorui ir teismui spręsti iki šiol egzistavusią praktinę problemą – netinkamo atstovavimo pagal įstatymą identifikavimą ir galimybę netinkamą atstovą pakeisti tinkamu. Numačius daugiau kriterijų (galimybių) neleisti atstovui pagal įstatymą dalyvauti procese, atsiranda ir daugiau procesinio sprendimo motyvų.

BPK 53 straipsnio 3 dalies pakeitimu numatyta, kad ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu bei teismo nutartimi gali būti atsisakyta leisti atstovui pagal įstatymą dalyvauti procese kaip atstovui, jeigu tai prieštarautų nepilnamečio ar neveiksnaus asmens interesams ar pakenktų baudžiamajam procesui. Tokiu atveju taip pat, kai nėra galimybės susisiekti su atstovu pagal įstatymą arba jo tapatybė nežinoma, nepilnamečio atstovu pagal įstatymą gali būti jo pasirinktas ir ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teismo pripažintas tinkamu būti atstovu pagal įstatymą asmuo. Jeigu nepilnametis nepasirinko kito asmens arba jo pasirinktas asmuo nėra tinkamas būti atstovu pagal įstatymą, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas, atsižvelgdamas į nepilnamečio interesus, paskiria kitą asmenį, galintį tinkamai atstovauti nepilnamečiui. Kai atsisakyta leisti asmeniui dalyvauti baudžiamajame procese kaip neveiksnaus asmens atstovui pagal įstatymą, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teismas turi užtikrinti, kad procese dalyvautų kitas atstovas pagal įstatymą. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teismas laikinai, kol bus išspręstas naujo atstovo pagal įstatymą klausimas, turi paskirti atstovu bet kokį kitą asmenį, galintį tinkamai atstovauti nepilnamečio ar neveiksnaus asmens interesams.

Šiuo pakeitimu numatytas dar vienas pagrindas, kuriam esant vaiko atstovas pagal įstatymą gali būti pakeičiamas kitu. Tai susiję su organizaciniais aspektais – kai nėra galimybės susisiekti su atstovu pagal įstatymą arba jo tapatybė nežinoma. Vis dėlto manytina, kad šiuo pagrindu praktikoje reikėtų vadovautis tik deramai įvertinus geriausius vaiko interesus. Aukojant proceso operatyvumą ar pragmatinius aspektus (procesinius sunkumus), turėtų būti pasirenkamas sudėtingesnis kelias, kad būtų apsaugoti vaiko interesai: dedama daugiau pastangų surasti vaiko pageidaujamą atstovą pagal įstatymą, susiderinti su jo galimybėmis dalyvauti procese (procesinio veiksmo laiką, vietą ir pan.).

BPK 54 straipsnio 1 dalies pakeitimu numatyta, kad atstovas pagal įstatymą turi teisę lydėti atstovaujamą asmenį viso baudžiamojo proceso metu, dalyvauti atliekant proceso veiksmus, kuriuose dalyvauja jo atstovaujamas asmuo, ir padėti šiam asmeniui pasinaudoti įstatymų suteiktomis teisėmis. Jeigu atstovaujamas asmuo yra suimtas, atstovas pagal įstatymą gali su juo pasimatyti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teisėjo leidimu. Atstovas pagal įstatymą taip pat turi teisę gauti informaciją apie nepilnamečio teises baudžiamajame procese. Kai išnyksta šio kodekso 53 straipsnio 3 dalyje nurodytos aplinkybės, dėl kurių nepilnamečio atstovui pagal įstatymą atsisakyta leisti dalyvauti procese kaip atstovui, jam taip pat suteikiama informacija apie nepilnamečio teises baudžiamajame procese.

Teisė gauti visą informaciją apie nepilnamečio teises baudžiamajame procese neabejotinai reikšminga, siekiant veiksmingai padėti ribotai veiksniam atstovaujamajam įgyvendinti savo subjektiškumą ir pasinaudoti visomis jam priklausančiomis procesinėmis teisėmis ir garantijomis.

3.3.3. Įtariamojo (kaltinamojo) vaiko apklausos tvarkos pakeitimai

BPK 188 straipsnio 5 dalies pakeitimu numatytas papildomas reikalavimas įtariamojo vaiko apklausos procedūrai – garso ir vaizdo įrašų darymas: „Ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro iniciatyva arba nepilnamečio įtariamojo ar jo gynėjo arba atstovo pagal įstatymą prašymu gali būti daromas apklausos garso ir vaizdo įrašas. Apklausiant suimtą ar sulaikytą nepilnametį įtariamąjį, garso ir vaizdo įrašas daromas visais atvejais.“

Iki šiol reikalavimas daryti garso ir vaizdo įrašus galiojo liudytojų ar nukentėjusiųjų vaikų apklausoms. Taip yra suderinamos dvi priešingos vertybės – vaiko teisė būti apsaugotam nuo tiesioginio akis į akį kontakto su kaltininku ir būti pakartotinai apklausiamam teisme bei kaltinamojo teisė į rungtynišką baudžiamąją procesą, kurio vienas iš reikalavimų – galimybė kaltinamajam stebėti kaltinimo liudytojo apklausą ir užduoti jam klausimus. Iki šiol reikalavimas garso ir vaizdo įrašymo priemonėmis fiksuoti ir vaiko įtariamojo apklausą nebuvo taikomas.

Kaip nurodoma Direktyvos preambulėje, vaikai, kurie yra įtariamieji ar kaltinamieji baudžiamajame procese, ne visada gali suprasti jų apklausų turinį. Siekiant užtikrinti tokių vaikų tinkamą apsaugą, turėtų būti daromas apklausos, kurią atlieka policija ar kitos teisėsaugos institucijos, garso ir vaizdo įrašas, kai tai daryti yra proporcinga, atsižvelgiant, be kita ko, į tai, ar dalyvauja advokatas ir ar iš vaiko atimta laisvė, visuomet pirmiausia vadovaujantis vaiko interesais. Direktyva 2016/800 nereikalauja, kad valstybės narės darytų vaikų apklausos, kurią atlieka teisėjas ar teismas, garso ir vaizdo įrašus.

Įtariamojo vaiko parodymai, vykusi apklausa turi būti vertinama atsižvelgiant į jo amžiui būdingas aplinkybes, nepakankamą, fizinę, psichologinę, emocinę ir socialinę brandą. Priimant galutinį sprendimą dėl tokių parodymų vertinimo, reikia atsižvelgti ne tik į parodymų turinį, kuris atsispindi apklausos protokole, bet ir į vaiko savijautą apklausos metu, jo reakciją į užduodamus klausimus, į tai, ar vaikui buvo suprantamai formuluojami klausimai, ir pan. Vaiko apklausos garso ir vaizdo įrašas neabejotinai palengvins minėtus vertinimus ypač tais atvejais, kai asmenys keičia savo parodymus, tvirtina, kad parodymai ikiteisminio tyrimo metu buvo išgauti naudojant psichologinį smurtą, neužtikrinus tinkamos teisės į gynybą ir pan.

3.3.4. Įtariamojo (kaltinamojo) vaiko teisė į privatų gyvenimą

Pirmieji nepilnamečių teismai dar XIX a. pabaigoje siekė, kad į iš esmės suaugusiajam pritaikytą baudžiamąjį procesą patekęs vaikas, nesvarbu, kokį procesinį statusą jis yra įgijęs, jam pasibaigus, turėtų galimybę sveikai fiziškai ir psichologiškai vystytis, užaugti socialiai teigiamu visuomenės nariu. Jau tada buvo sutariama, kad, siekiant šio tikslo, pirmiausia svarbu apsaugoti vaiko privatumą.[47] Ribojant viešumo principo taikymą kaltinamiesiems, išvengiama stigmatizavimo ir atitinkamai recidyvo; o ribojant nukentėjusiųjų išviešinimą, kuris sudaro kliūtis sveikai fiziškai, emociškai ir psichiškai vystytis, greičiau pamirštama įvykdyta nusikalstama veika ir jos padariniai, ateityje išvengiama, kad apie nemalonią situaciją sužinos aplinkiniai – draugai, bendradarbiai, sutuoktinis ir pan. Maceratos universiteto (Italija) profesorė dr. C. Cezari, kalbėdama apie baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja vaikai, prioritetus, išskyrė reabilitacijos principo įgyvendinimo poreikį. Anot jos, didžiausią žalą tiek nukentėjusiems, tiek nusikaltusiems vaikams padaro etikečių klijavimas, kuris savo ruožtu visiškai paneigia reabilitacijos principo efektyvumą. Todėl baudžiamajame procese, kuriame dalyvauja vaikai, privatumas itin svarbus.[48]

Vaiko teisių konvencijos 40 straipsnis, be kita ko, nurodo, kad valstybės privalo užtikrinti visišką pagarbą vaiko asmeniniam gyvenimui visose bylos nagrinėjimo stadijose. Pekino taisyklių 8

47 Murauskienė, daktaro disertacija, *supra note* 34, 212.
48 *Ibid.*, 213.

punkte teigiama, kad „nepilnamečio teisė į privatumą turi būti gerbiama visose proceso stadijose, siekiant išvengti žalos, kuri jam sukeliama netinkamu viešumu ir ženklinimu. Tai reiškia, kad nėra skelbiama jokia informacija, kuri gali leisti nustatyti nepilnamečio pažeidėjo tapatybę". Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas Bendrajame komentare Nr. 10 „Dėl vaiko teisių nepilnamečių justicijos srityje"[49], be kita ko, rekomenduoja posėdžiauti uždarai, užtikrinti dokumentų konfidencialumą, skelbiamame nuosprendyje neatskleisti vaiko tapatybės ir t. t. Teismas turi turėti galimybę nagrinėti bylas už uždarų durų, jei tai būtina atsižvelgiant į vaiko interesus ar privatumą. Viešumas, ypač viešai paskelbti vaiko privatūs duomenys, gali padaryti didelę žalą jo interesams. Todėl teisėsaugos institucijų pareiga – visais įmanomais būdais saugoti vaiko, patekusio į baudžiamąjį procesą, teisę į privatumą ir šios teisės ribojimą toleruoti tik tais atvejais, kai tai neišvengiama, atsižvelgiant į visuomenės ar viešąjį interesą ir teisę būti informuotam.[50]

Direktyvos 2016/800 14 straipsnyje įtvirtinta vaiko teisė į privatumo apsaugą ir numatomos trys pagrindinės šios vaiko teisės užtikrinimo kryptys: pirma, uždarų teismo posėdžių galimybė; antra, bylos medžiagą sudarančios asmeninės informacijos apie vaiką neskelbtinumas; trečia, žiniasklaidos teisės informuoti visuomenę ir vaiko teisės į privatų gyvenimą suderinimas.

Įgyvendindamas šiuos Direktyvos 2016/800 įpareigojimus, Lietuvos įstatymų leidėjas pasirinko itin lakonišką variantą, t. y. BPK 21 ir 22 straipsniuose esančius įtariamojo, kaltinamojo teisių katalogus papildė nuostata, kad, kai įtariamasis, kaltinamasis yra nepilnametis, jis turi teisę į privatumo apsaugą. Šios nuostatos detalesnis aiškinimas ir analizė palikta teismų praktikai. Manytina, kad tokios teisės įgyvendinimas praktikoje turi būti susijęs su neviešu tokio pobūdžio baudžiamųjų bylų nagrinėjimu, apimančiu ir žiniasklaidos galimybių dalyvauti, ir visuomenės teisės gauti informaciją apie tokios bylos eigą bei rezultatus ribojimą; taip pat realiai užtikrinant duomenų apie vaiką neskelbtinumą. Todėl turi būti siekiama rasti vaiko teisės į privatų gyvenimą ir žiniasklaidos teisės informuoti, o visuomenės teisės gauti informaciją pusiausvyrą. Ji šiuo atveju galėtų būti pasiekta, jei taikomas sąlyginės prieigos (angl. *conditional access*) žiniasklaidos informavimo modelis. Pagal šį modelį žiniasklaidai informacija turi būti teikiama, tačiau ji turi būti glausta ir trumpa, nenurodant aplinkybių, kurių paskelbimas pažeistų vaiko teisę į privatų gyvenimą ir trukdytų įgyvendinti reabilitacijos principą baudžiamajam procesui pasibaigus, taip pat numatyti atsakomybės ribas žiniasklaidos atstovams. Praktiškai taikant šį modelį svarbu, kad teismo sprendimai, susiję su nukentėjusiais ar teisiamais vaikais, net ir nuasmeninant privačius duomenis, neturėtų būti skelbiami viešai.[51] Informaciją apie priimtus sprendimus žiniasklaidos atstovai turėtų gauti iš teismų atstovų, kurių pagrindinė funkcija – ryšių su visuomene palaikymas. Jų, paprastai valstybės tarnautojų, užduotis būtų pateikti žiniasklaidos atstovams tokią informaciją, kuri leistų informuoti visuomenę, bet nebūtų atskleistos bylos aplinkybės apie privatų vaikų gyvenimą. Visuomenės interesas nenukentės, jei nebus skelbiami duomenys, leidžiantys identifikuoti vaiką. Šiuo atveju visuomenei turi pakakti siunčiamos trumpos informacijos, kad nusikalstama veika buvo padaryta ir buvo įgyvendintas teisingumas.

49 Bendrasis komentaras Nr. 10 „Dėl vaiko teisių nepilnamečių justicijos srityje", CRC/C/GC/10, 2007 m. balandžio 25 d.

50 Kathleen M. Laubenstein, „Media Access to Juvenile Justice: Should Freedom of the Press be Limited to Promote Rehabilitation of Youthful Offenders?" *Temple Law Review*, 68 (1995): 1897–1939.

51 Tokia praktika jau taikoma daugelyje Lietuvos teismų. Išimtys šiuo atveju galėtų būti taikomos kasacinio teismo nutartims, atsižvelgiant į ypatingą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kompetenciją. Taip pat tiems žemesnės instancijos teismų sprendimams, kuriuose skelbiamos teisės aiškinimo taisyklės, reikšmingos teismų praktikai formuoti.

3.3.5. Įtariamojo (kaltinamojo) vaiko individualaus vertinimo reglamentavimas

Direktyvos 2016/800 preambulėje teigiama, kad vaikams, kurie yra įtariamieji ar kaltinamieji baudžiamajame procese, turėtų būti suteikiama teisė į individualų vertinimą siekiant nustatyti jų specialius poreikius apsaugos, švietimo, mokymo ir socialinės integracijos srityje ir įvertinti, ar ir kokiu mastu baudžiamojo proceso metu jiems reikės taikyti specialiąsias priemones, jų baudžiamosios atsakomybės mastą ir atitinkamos sankcijos ar auklėjamojo poveikio priemonės tinkamumą. Atliekant individualų vertinimą, pirmiausia turėtų būti atsižvelgta į vaiko asmenybę ir brandą, vaiko ekonomines, socialines ir šeimos aplinkybes, įskaitant gyvenamąją aplinką, ir į vaiko konkretų pažeidžiamumą, pavyzdžiui, mokymosi sutrikimus ir bendravimo sunkumus. Individualus vertinimas turėtų būti atliekamas kuo ankstesnėje proceso stadijoje ir tinkamu laiku, kad jį atlikus į gautą informaciją galėtų atsižvelgti prokuroras, teisėjas ar kita kompetentinga institucija prieš pateikdama proceso kaltinamąjį aktą. Vis dėlto turėtų būti galima pateikti kaltinamąjį aktą neatlikus individualaus vertinimo, jei taip atsižvelgiama į vaiko interesus. Toks atvejis, pavyzdžiui, galėtų būti, kai vaikui taikomas kardomasis kalinimas ir laukiant individualaus vertinimo kiltų pavojus be reikalo pratęsti tokį kalinimą.

Direktyvos 7 straipsnyje numatyta, kad valstybės narės užtikrina, kad būtų atsižvelgta į specialius vaikų poreikius apsaugos, švietimo, mokymo ir socialinės integracijos srityje (1 dalis). Tam vaikai, kurie yra įtariamieji ar kaltinamieji baudžiamajame procese, vertinami individualiai. Atliekant individualų vertinimą pirmiausia atsižvelgiama į vaiko asmenybę ir brandą, vaiko ekonominę, socialinę ir šeimos aplinką, į konkretų pažeidžiamumą, kurį tas vaikas gali turėti (2 dalis).

Iki šių BPK pakeitimų įsigaliojimo nebuvo numatyta pareiga atlikti individualų vertinimą. Todėl BPK nuostatos, susijusios su šiuo reikalavimu baudžiamajame procese, yra naujos.

Nuo 2020 m. sausio 1 d. įsigaliojusiame BPK 27^2 straipsnyje apibrėžta, kad nepilnamečio įtariamojo ar kaltinamojo individualus vertinimas yra informacijos apie nepilnamečio įtariamojo ar kaltinamojo asmenybę, jo aplinką ir poreikius apsaugos, švietimo ir socialinės integracijos srityse apibendrinimas. Taip pat numatyta, kad individualų vertinimą atlieka valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija ar laisvės atėmimo įstaiga, kurioje nepilnametis laikomas.

BPK 189^1 straipsnyje detalizuojama nepilnamečio individualaus vertinimo tvarka. Pirmą kartą apklausus nepilnametį įtariamąjį, ikiteisminį tyrimą atliekantis ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras nedelsdamas kreipiasi į valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją dėl nepilnamečio įtariamojo individualaus vertinimo Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro nustatyta tvarka ir forma. Valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija turi teisę gauti iš savivaldybės pedagoginės psichologinės tarnybos duomenis apie nepilnamečio specialius ugdymosi poreikius, asmenybės ir brandos vertinimą. Šiuos duomenis savivaldybės pedagoginė psichologinė tarnyba turi pateikti ne vėliau kaip per dešimt darbo dienų nuo kreipimosi gavimo. Jeigu nepilnametis yra suimtas, kreipimasis dėl jo individualaus vertinimo pateikiamas laisvės atėmimo vietai, kurioje šis nepilnametis laikomas. Nepilnamečio individualus vertinimas turi būti atliktas ir informacijos apibendrinimas nustatyta rašytine forma pateiktas ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui ne vėliau kaip per dvidešimt penkias darbo dienas nuo kreipimosi gavimo dienos (1 dalis).

Į nepilnamečio individualaus vertinimo duomenis atsižvelgiama parenkant kardomąsias ir kitas procesines prievartos priemones nepilnamečiui, priimant sprendimus dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo ar bylos perdavimo teismui, organizuojant proceso veiksmus su nepilnamečiu įtariamuoju ar kaltinamuoju, priimant sprendimus dėl bausmės, baudžiamojo ar auklėjamojo poveikio priemonių skyrimo nepilnamečiui (2 dalis). Bylose, kurios tiriamos pagreitinto proceso tvarka arba priimant teismo baudžiamąjį įsakymą, taip pat bylose dėl nesunkių ar neatsargių nusikaltimų arba dėl baudžiamųjų nusižengimų nepilnamečio individualus vertinimas gali būti neatliekamas, jeigu tai neprieštarauja nepilnamečio interesams (4 dalis).

Taigi šiais pakeitimais buvo išspręsti du klausimai: pirma, buvo atsižvelgta į specifinę įtariamųjų (kaltinamųjų) vaikų padėtį baudžiamajame procese, didesnę jų reabilitacijos galimybę lyginant su suaugusiaisiais, poreikį tinkamai individualizuoti baudžiamosios atsakomybės, taikytinos vaikams, turinį. Antra, buvo aiškiai apibrėžtos vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistų funkcijos ir vaidmuo baudžiamajame procese, numatant pareigą atlikti vaiko individualų vertinimą ir bendradarbiauti su teisėsaugos institucijų pareigūnais šioje srityje viso proceso metu. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad doktrinoje jau buvo ne kartą akcentuota tai, kad vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistų funkcijos baudžiamajame procese tinkamai neapibrėžtos, todėl šie pareigūnai iki šiol atlikdavo tik statistų vaidmenį vaikų apklausose, kurių vykdymą tinkamai užtikrina kiti specialistai – psichologai.

Pritariant R. Ažubalytei, kad specialisto baudžiamajame procese paskirtis – panaudoti specialias žinias ir kompetenciją, kurių neturi baudžiamąjį procesą vykdantis asmuo, bet ne atstovauti konkrečiai institucijai ar turėti atitinkamą diplomą[52], vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistai, efektyviai ir kokybiškai vykdantys paminėtas funkcijas, baudžiamajame procese galėtų būti laikomi specialistais BPK 89 straipsnio prasme ir atitinkamai įgytų daugiau teisių vykdydami pavestas funkcijas. Tačiau jų dalyvavimą reikėtų sieti ne su vaiko apklausomis, o su jo socialinės padėties gerinimo ir socialinės gerovės užtikrinimo funkcijomis. Doktrinoje teigta, kad šių specialistų teikiama pagalba baudžiamajame procese turėtų būti susijusi pirmiausia su vaiko socialinės gerovės užtikrinimu ir emociniu palaikymu baudžiamojo proceso metu.[53] Tokia teigiamai vertintina praktika taikoma ir daugelyje užsienio valstybių. JAV socialinių darbuotojų funkcijos atitinka mūsų Valstybės vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistų veiklą reglamentuojančiuose teisės aktuose apibrėžtas funkcijas. Čia socialiniai darbuotojai rūpinasi vaiku viso baudžiamojo proceso metu iki pat jo pabaigos, užtikrina vaikui reikiamos socialinės, psichologinės pagalbos teikimą, prireikus inicijuoja vaikų paėmimą iš šeimos, kurioje jis galėjo patirti smurtą, teikia teismui socialinę ataskaitą apie vaiką, jo gyvenimo sąlygas, brandą, pagrindinius poreikius ir pan. 1989 m. Didžiojoje Britanijoje buvo priimtas vaiko teises reglamentuojantis įstatymas (angl. *The Children Act*), kurio nuostatos taikomos tiek viešojoje, tiek privatinėje teisėje. Šio įstatymo pirmajame straipsnyje įtvirtinta, kad vaiko gerovė yra svarbiausias kriterijus sprendžiant bet kokį klausimą tiek viešajai, tiek privatinei teisei priskiriamame kontekste.[54] Kai sprendžiamas su vaiko interesais susijęs klausimas, socialinis darbuotojas, paskirtas Šeimos teismo[55], turi pateikti vadinamąją vaiko gerovės ataskaitą (angl. *welfare report*), kurioje turi būti analizuojama bylos situacija, galimi jos sprendimai, atsižvelgiant kaip tik į vaiko gerovę ir interesus.

Išvados

1. Aptartais BPK pakeitimais buvo ne tik įgyvendinti prisiimti tarptautiniai įsipareigojimai dėl vaikų teisinės padėties baudžiamajame procese, tačiau iš esmės kokybiškai patobulintas baudžiamasis procesas, siekiant kuo labiau užtikrinti pažeidžiamiausių baudžiamojo proceso dalyvių teisinę padėtį.
2. BPK 53 straipsnio pakeitimais buvo išplėstas atstovo pagal įstatymą teisių katalogas bei nurodyta papildoma sąlyga, kada atstovas pagal įstatymą negali dalyvauti procese. Šie pakeitimai galbūt ne tik sustiprins atstovo pagal įstatymą vaidmenį baudžiamajame procese, bet ir sudarys prielaidas teisėsaugos institucijoms spręsti iki šiol egzistavusią praktinę problemą – netinkamo atstovavimo pagal įstatymą identifikavimą ir galimybę netinkamą atstovą pakeisti tinkamu.

52 Ažubalytė, „Nepilnamečio apklausa baudžiamajame procese, *supra note* 34, 385.
53 Murauskienė, daktaro disertacija, *supra note* 34, 202–203.
54 Frances Burton, *Family Law. Second Edition* (London: Routledge, 2015), 303.
55 Prie specializuoto teismo veikia atitinkama tarnyba, teikianti teisinių konsultacijų bei paramos vaikams ir šeimoms paslaugas (angl. *Children and Family Court Advice and Support Service*).

3. BPK pakeitimai, susiję su papildomu reikalavimu įtarimojo (kaltinamojo) vaiko apklausos metu daryti garso ir vaizdo įrašą, sudarys prielaidas kuotiksliau vertinti vaiko duotus parodymus, jų teisėtumą ir patikimumą, ypač tais atvejais, kai asmenys keičia savo parodymus, tvirtina, kad parodymai ikiteisminio tyrimo metu buvo išgauti naudojant psichologinį smurtą, neužtikrinus tinkamos teisės į gynybą ir pan.
4. Numatant pareigą atlikti įtariamojo (kaltinamojo) vaiko individualų vertinimą, buvo išspręsti du pagrindiniai, iki šiol problemų praktikoje kėlę klausimai: pirma, buvo atsižvelgta į specifinę įtariamųjų (kaltinamųjų) vaikų padėtį baudžiamajame procese, didesnę jų reabilitacijos galimybę lyginant su suaugusiaisiais, poreikį tinkamai individualizuoti baudžiamosios atsakomybės, taikytinos vaikams, turinį. Antra, buvo aiškiai apibrėžtos vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistų funkcijos ir vaidmuo baudžiamajame procese, numatant pareigą atlikti vaiko individualų vertinimą ir bendradarbiauti su teisėsaugos institucijų pareigūnais šioje srityje viso proceso metu.
5. BPK pakeitimais sukurta tinkama pagalba ir teisėsaugos institucijų pareigūnams kuo labiau individualizuoti baudžiamąjį procesą, į kurį įtraukti vaikai, padėti tinkamai įvertinti jų teisinę padėtį (įtraukiant atstovus pagal įstatymą, rengiant individualaus vertinimo išvadas) ir tinkamai individualizuoti baudžiamąją atsakomybę. Be to, tai yra dar vienas svarbus žingsnis, žengtas užtikrinant baudžiamojo proceso dalyvių teisę į teisingą baudžiamąjį procesą.